

Dialogové systémy

Luděk Bártek

Laboratoř vyhledávání a dialogu, Fakulta Informatiky Masarykovy Univerzity,
Brno

jaro 2016

Základy fonetiky

Dialogové
systémy

Luděk Bártek

Základy
fonetiky

Úvod do
počítačového
zpracování
zvuku

Komunikace
uživatel –
dialogový
systém
VoIP
SIP

- Zkoumá zvukovou stránku jazyka z různých aspektů.
- Základní pojmy, které souvisejí se zpracováním řeči a dialogovými systémy:
  - foném
    - samohlásky – formanty
    - souhlásky – znělost/neznělost souhlásek
  - koartikulace
  - spodoba znělosti

Fonémy a fonetická transkripce

Dialogové
systémy

Luděk Bártek

Základy
fonetiky

Úvod do
počítačového
zpracování
zvuku

Komunikace
uživatel –
dialogový
systém

VoIP
SIP

- Foném – elementární zvukový segment, který je vymezen na základě své schopnosti diferencovat vyšší, znakové jednotky jazykového systému (morfémy).
- Fonetická transkripce (přepis) – převod psaného textu do odpovídající fonetické podoby:
  - na shledanou → na zhledanou | na schledanou
- Fonetická abeceda – slouží k zápisu fonetického přepisu
  - Mezinárodní fonetická abeceda (IPA) – součástí standardu UNICODE
  - Fonetická abeceda pro metody zpracování řeči (Speech Assessment Methods Phonetic Alphabet – SAMPA) – sedmibitový přepis fonetické abecedy, využívá se při automatizovaném zpracování (např. řečový syntetizér MBrola, ...)..

- Samohláska – samostatně tvoří slabiku
- Rozdělení samohlásek:
  - krátké: a, e, i, o, u
  - dlouhé: á, é, í, ó, ú
  - dvojhlásky: eu, au, ou
- Obsahují:
  - základní hlasivkový tón – frekvence kmitání hlasivek (100 — 400 Hz)
  - formanty – frekvence vzniklé a zesílené rezonancí v hlasových dutinách.

- Frekvence vzniklé a zesílené rezonancí v hlasových dutinách
  - F_1 – vzniká rezonancí v dutině ústní.
  - F_2 – vzniká rezonancí v dutině hrdelní.
- Existují i vyšší formanty ($F_3, \dots$) – výskyt je často individuální.
- Výskyt a intenzita formantů se může lišit v závislosti na:
  - pohlaví – muž/žena
  - věku – dětství/dospívání/dospělost/seniorský věk
  - zdravotním stavu – např. nachlazení, ochraptělost, nemoci hlasivek a hrtanu, ...
  - ...

Formanty F_1 a F_2 pro české samohlásky

Dialogové
systémy

Luděk Bártek

Základy
fonetiky

Úvod do
počítačového
zpracování
zvuku

Komunikace
uživatel –
dialogový
systém

VoIP
SIP

Samohláska	Formant F_1	Formant F_2
a	700 — 1100 Hz	1100 — 1500 Hz
e	500 — 700 Hz	1500 — 2000 Hz
i	300 — 500 Hz	2000 — 3000 Hz
o	500 — 700 Hz	900 — 1200 Hz
u	300 — 500 Hz	600 — 1000 Hz

Tabulka: Formanty F_1 a F_2 u samohlásek

Četnost výskytu samohlásek

Dialogové
systémy

Luděk Bártek

Základy
fonetiky

Úvod do
počítačového
zpracování
zvuku

Komunikace
uživatel –
dialogový
systém

VoIP
SIP

Samohláska(y)	Relativní četnost
[e]	10 %
[a], [o], [i]	6 — 7 %
[í]	4 %
[á], [u], [é], [ou], [ú]	< 4 %
[ó], [au], [eu]	pouze nepatrná frekvence

- Na rozdíl od samohlásek jsou souhlásky dynamické děje.
- Silně závisí na kontextu, ve kterém se nacházejí.
- Tónový charakter mají pouze části některých souhlásek:
- Dělí se podle:
  - znělé – vznikají v hltanu, obsahují základní hlasivkový tón.
  - neznělé – vznikají v řečových dutinách (nosohltanové, ústní, ...), mohou mít charakter šumu (např. sykavky):
    - problematická detekce začátku promluvy při zašuměném zdroji.
  - Znělé a neznělé samohlásky se mohou vyskytovat v párech (párové souhlásky) např.:
    - r/l
    - b/p
    - d/t
    - ...

- Kroky digitalizace zvuku:
  - 1 vzorkování – snímání aktuální hodnoty signálu s danou frekvencí (vzorkovací frekvence)
  - 2 kvantizace – převod reálných hodnot na celočíselné
  - 3 kódování průběhu vlny – způsob ukládání informací o průběhu zvuku.

- Snímání aktuální hodnoty signálu – snímání se opakuje s určitou frekvencí (vzorkovací frekvence).
- Vzorkovací frekvence – měla by být minimálně dvojnásobkem nejvyšší frekvence, která je v signálu přítomna, aby bylo možné původní signál bez ztráty informace zrekonstruovat (Shannonův vzorkovací teorém).
- Získané hodnoty musí být následně kvantizovány a vhodným způsobem uloženy.
- Nejpoužívanější vzorkovací frekvence:
  - 8 kHz – telefonní kvalita
  - 16 kHz
  - 22050 Hz – rozhlasová kvalita
  - 44100 Hz – CD kvalita
  - 48 kHz – DVD kvalita

- Metoda převodu spojitych hodnot na diskretní.
- Princip:
  - Pokud hodnota signálu překročí n . násobek kvantizačního kroku je jí přiřazena hodnota n .
  - kvantizační krok = rozsah hodnot měřené veličiny/počet diskretních hodnot
  - kvantizační chyba – zaokrouhlovací chyba způsobená velikostí kvantizačního kroku, přímo úměrná velikosti kvantizačního kroku.
- Běžně používané kvantizace:
  - zpracování zvuku:
    - 2^8
    - 2^{16}
    - 2^{24}
  - zpracování obrazu, ... navíc
    - 2^{32}

Způsoby kódování průběhu vlny

Dialogové
systémy

Luděk Bártek

Základy
fonetiky

Úvod do
počítačového
zpracování
zvuku

Komunikace
uživatel –
dialogový
systém
VoIP
SIP

- Přímé ukládání hodnot získaných kvantizací – kódování PCM (Pulse-Code Modulation).
  - relativně pomalé změny průběhu zvukového signálu – malé rozdíly mezi sousedními vzorky.
  - Velká redundance dat.
  - Problém v případě příliš velkého rozptylu amplitud v signálu (příliš velký kvantizační krok – příliš velká kvantizační chyba, příliš malý kvantizační krok – přetečení v okamžiku zvětšení amplitudy signálu).
- Diferenční PCM – ukládá se rozdíl mezi sousedními vzorky
- Adaptivní PCM — PCM s proměnou velikostí kvantizačního kroku – kvantizační krok se uzpůsobí velikosti amplitudy signálu.

Diferenční pulsní kódová modulace

Dialogové
systémy

Luděk Bártek

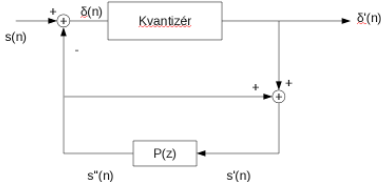
Základy
fonetiky

Úvod do
počítačového
zpracování
zvuku

Komunikace
uživatel –
dialogový
systém

VoIP
SIP

- Vychází z předpokladů:
  - Rozdíl dvou po sobě jdoucích vzorků je podstatně menší hodnota než hodnota vzorku.
  - Následující vzorek lze poměrně přesně odhadnout jako lineární kombinaci předchozích vzorků.
- Blokové schéma kódování signálu pomocí DPCM

- $s''(n)$ – odhad hodnoty řečového vzorku
- $s'(n)$ – rekonstruovaný signál, získaný jako součet kvantizovaného signálu $\delta'(n)$ a $s''(n)$
- $\delta(n) = s(n) - s''(n)$

Adaptivní pulsní kódová modulace

Dialogové
systémy

Luděk Bártek

Základy
fonetiky

Úvod do
počítačového
zpracování
zvuku

Komunikace
uživatel –
dialogový
systém
VoIP
SIP

- Možné velké změny amplitudy signálu:
  - Nepřesné zachycení slabého signálu – amplituda je příliš malá, srovnatelná s kvantizačním krokem (příliš velký kvantizační krok).
  - Zkreslení (ořezání) silného signálu – dojde k přetečení rozsahu hodnot určených pro zakódování signálu (příliš malý kvantizační krok).
- Řešení: přizpůsobení kvantizačního kroku amplitudě signálu.

- Hlasová:
  - komunikace většinou prostřednictvím telefonní sítě (PSTN, VoIP).
  - Digitalizace hlasu probíhá:
    - Na straně uživatele – komunikace pomocí VoIP.
    - Na straně telefonní ústředny – DS používá VoIP, uživatel používá PSTN.
    - Na straně DS – uživatel i DS používají PSTN.
  - Rozpoznávání řeči probíhá většinou na straně DS.
    - Kdy je vhodné rozpoznávání řeči na straně klienta?
    - Jaké mohou být výhody rozpoznávání řeči na straně klienta?

Způsoby komunikace uživatele s dialogovým systémem

Dialogové systémy

Luděk Bártek

Základy fonetiky

Úvod do počítačového zpracování zvuku

Komunikace uživatel – dialogový systém

VoIP
SIP

- textová:
  - uživatel komunikuje s DS buď pomocí specializovaného klienta nebo pomocí běžných protokolů z rodiny TCP/IP.
  - Odpadá nutnost rozpoznávání řeči.
  - Využívá se hlavně pro vývoj a ladění.
- hlasová+textová:
  - komunikace s DS
    - VoIP – text pomocí DTMF (alá SMS).
    - specializovaný klient.

- VoIP – rodina protokolů pro řízení průběhu hlasové komunikace a přenos hlasu přes internet (sít' na bázi IP).
- Využívá se pro IP telefonii.
- Využívá protokoly:
  - UDP (transportní vrstva):
    - Stará se o přenos paketů přes počítačovou sít' mezi dvěma body.
    - Není zajištěno doručení paketů ani jejich pořadí.
    - Výhoda – nízká režie přenosu dat.
    - Nevýhody – možná ztráta dat a možnost velkých rozdílů v rychlosti doručení jednotlivých paketů
  - RTP (relační vrstva):
    - Využívá se pro přenos multimediálních dat.
    - Zajišťuje doručení paketů.
    - Umožňuje řízení parametrů přenosu – zajistí malé rozdíly v rychlosti doručení paketů.

- VoIP – řada implementací.
- Liší se:
  - použitými standardy
    - H.323 (na ústupu, standard ITU, komplexní, relativně komplikovaný)
    - SIP (jednodušší náhrada H.323, v současnosti velmi rozšířený)
    - firemní – Skinny (Cisco), HFA (Siemens), ...
  - službami – telefonie, TV (DVB), fax, zasílání zpráv, ...
  - signalizací – závisí na zvoleném standardu a použitých protokolech.
  - ...

Session Initiation Protocol (SIP)

Dialogové
systémy

Luděk Bártek

Základy
fonetiky

Úvod do
počítačového
zpracování
zvuku

Komunikace
uživatel –
dialogový
systém

VoIP
SIP

- Protokol pro řízení signalizace pro VoIP na aplikační vrstvě OSI modelu.
- Textový protokol pracující v režimu klient–server, poskytující mechanismy pro:
  - přesměrování hovoru
  - číselnou identifikaci volajícího a volaného
  - osobní mobilitu
  - autentizaci volajícího a volaného
  - podporu konferenčních hovorů prostřednictvím vícesměrového zasílání dat (multicast).
  - ...

- Identifikace účastníka – URI ve tvaru *sip:číslo@adresa_počítače*
  - číslo – číslo přidělené uživateli na daném stroji (VoIP ústředně)
  - adresa počítače – adresa (FQDN/IP) ústředny, na které je uživatel registrován.
- SIP relace může být:
  - přímá – navázána přímo komunikujícími stranami
  - s použitím SIP proxy serveru/ů – tyto slouží jako registrátoři účastníků.

Činnosti protokolu SIP

Dialogové
systémy

Luděk Bártek

Základy
fonetiky

Úvod do
počítačového
zpracování
zvuku

Komunikace
uživatel –
dialogový
systém
VoIP
SIP

- Lokalizace účastníka – pomocí identifikace
- Zjištění stavu účastníka – připravenost k přijetí hovoru vs. obsazeno/přesměrováno
- Zjištění možností účastníka – dostupné kodeky, dostupná šířka pásma, podpora audia/video, ...
- Vlastní navázání spojení – využívá se protokol SDP
  - popisuje navazované spojení,
  - odkazuje na RTP/UDP datový tok, který je využit pro komunikaci účastníků.

Řízení průběhu spojení pomocí protokolu SIP

Dialogové systémy

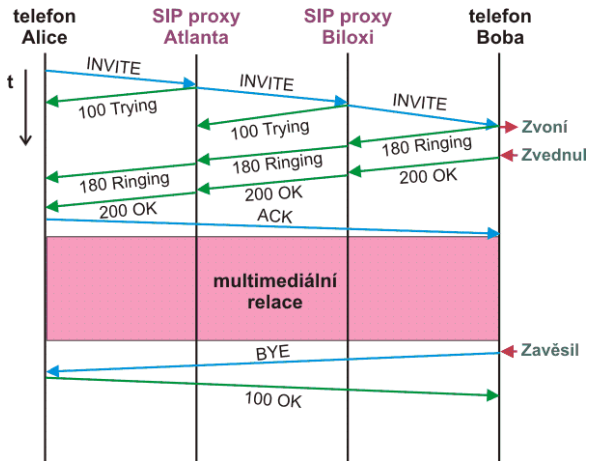
Luděk Bártek

Základy fonetiky

Úvod do počítačového zpracování zvuku

Komunikace uživatel – dialogový systém

VoIP
SIP

Obrázek: Obrázek převzat z Wikipedie